

تحلیل محتوای مؤلفه‌های هویت ملی در کتب آموزش زبان فرانسه دوره‌های راهنمایی، دبیرستان - پیش‌دانشگاهی

■ سید بهنام علوی مقدم*

■ زهرا داوریپناه**

چکیده:

هویت ملی را می‌توان بالاترین سطح هویت جمعی، و عاملی در راستای وحدت و انسجام ملی در درون جامعه دانست. یکی از عوامل بسیار مهم در انتقال و حفظ هویت ملی به نسل جوان، نظام آموزش و پرورش و یکی از طرق اشاعه این مهم، حضور مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه درسی مدارس است. پژوهش حاضر با هدف بررسی حضور مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه در دوره‌های راهنمایی، دبیرستان و پیش‌دانشگاهی انجام شده است. روش تحقیق اسنادی و با استفاده از تکنیک تحلیلی کمی و کیفی صورت پذیرفته است. در این تحقیق، این مؤلفه‌ها در ابعاد ملی، فرهنگی، مذهبی، جغرافیایی، سیاسی، قومی و خرده‌فرهنگ‌ها و نمادهای ملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های درسی زبان فرانسه در ایران، به گونه‌ای متعادل و متوازن به بیان شاخص‌های هویت ملی نپرداخته‌اند و تنها گاه در یک یا چند کتاب شاهد عدم حضور یک یا چند بُعد از ابعاد هویت ملی هستیم. به علاوه، مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی پررنگ‌تر از دوره راهنمایی است؛ هرچند که حضور این مؤلفه‌ها در دوره راهنمایی انسجام و روند پیوسته تری دارد. بنابراین ضروری است محتوای کتاب‌های درسی زبان فرانسه پیش از آموزش فراگیر، از منظر مؤلفه‌های هویت ملی مورد بازنگری قرار گیرند تا زمینه مناسبی برای رشد هویت ملی نسل جوان فراهم گردد.

آموزش زبان فرانسه، هویت ملی، تحلیل محتوا، دوره راهنمایی، دوره دبیرستان.

کلید واژه‌ها:

□ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۳/۶/۱۸

□ تاریخ شروع بررسی: ۹۳/۴/۸

□ تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۲/۲۴

* عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ..... behnam_9002@yahoo.com
** کارشناس ارشد زبان فرانسه دانشگاه علامه طباطبایی ..... davarpanah.zahra@yahoo.com

مقدمه

هویت ملی پدیده‌ای نسبتاً جدید و چند بُعدی مشتمل بر مؤلفه‌های چندگانه‌ای چون سرزمین، تاریخ، فرهنگ، اجتماع، حکومت، زبان، دین و سایر عناصر و بنیادهای مشترکی است که اعضای یک جامعه نسبت به آن‌ها احساس تعلق، تعهد و وفاداری دارند. این عناصر مشترک ضمن ایجاد همبستگی بین اعضای یک جامعه، آن‌ها را از جوامع دیگر جدا می‌سازند. در عین حال هویت ایرانی - اسلامی یا اسلامی - ایرانی پدیده‌ای اصیل و کهن است. گرایش اقوام و اقشار ایرانی، حتی در کسانی که خارج کشور زندگی می‌کنند، به هویت ملی، در ابعاد غیرسیاسی و غیرایدئولوژیک، بالاست. در ایران با توجه به مسئله تکثر هویتی نامنسجم، کوچک و نیز موزاییکی بودن هویت‌ها و عدم تعامل بین آن‌ها، با بحران هویت روبه‌رو هستیم. این بحران در بُعد سیاسی شدیدتر است، زیرا دولت‌های مدرن تهدیدکننده عناصر سنتی هویت و دولت‌های غیر مدرن تهدیدکننده عناصر مدرن هویت‌اند. هویت‌های جمعی در ایران هنوز نتوانسته‌اند در قالب هویتی عام و فراگیر در سطح جامعه (هویت ملی) انسجام پیدا کنند (عبداللهی، ۱۳۸۹).

نگارندگان مقاله نیز بر این باورند که هویت ملی نه پدیده‌ای ذاتی بلکه پدیده‌ای اکتسابی است و هویت بخشی به افراد از طریق آموزش‌های رسمی و به‌خصوص کتب درسی امکان‌پذیر می‌باشد. مبانی نظری هویت ملی در ایران هنوز به تحقیق روشن نشده است؛ این امر به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی ایران و بازتعریف بسیاری از ارزش‌ها در نظام سیاسی جدید به‌طور حادث‌تری بروز پیدا کرده است. هنوز شاید نتوان تعریف روشنی از هویت ملی که بخش قابل ملاحظه‌ای از صاحب‌نظران روی آن اتفاق نظر داشته باشند، ارائه کرد و همچنین بحث‌های پیرامون سهم دین در تعریف هویت ملی و رابطه اسلامیت و ایرانیت در تعریف آن به‌طور اساسی مطرح نیست (لقمان‌نیا و خامسان، ۱۳۸۹).

از طرفی مسیر شکل‌گیری هویت افراد در جوامع امروزی از خانه و مدرسه می‌گذرد و کودکان و نوجوانان زمان زیادی از دوران رشد و بالندگی خود را در آموزش و پرورش می‌گذرانند و طی آن نهاد تحت آموزش‌های متنوعی قرار می‌گیرند. آموزش و پرورش، به‌عنوان یکی از نهادهای مهم در همه جوامع، نقشی خطیر و دشوار در جهت شکوفایی و پرورش استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های افراد به‌منظور تبدیل آن‌ها به افرادی آگاه، مسئول، تصمیم‌گیر و خلاق ایفا می‌کند. این نظام در شکل‌گیری و ایجاد رفتار، منش، عادت و طرز فکر و تلقی انسان‌ها و در نهایت سعادت و شقاوت آن‌ها بسیار تأثیرگذار است (پیشین، ص ۱۵۱). بنابراین آموزش و پرورش رسمی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل اصلی در شکل‌گیری هویت افراد تأثیر به‌سزایی داشته باشد و با تقویت نمودن هویت ملی نوجوانان، نسل آینده کشور را در مقابل هجوم رسانه‌های غرب و دیگر فرهنگ‌ها ایمن سازد. نظام آموزشی با توجه به غایتی که برای شهروند مطلوب خود تعریف می‌کند، درصدد ایجاد هویت مورد نظر خود برای افراد برمی‌آید و برنامه‌های آموزشی، منابع درسی و معلمان از جمله ابزارهایی هستند که در این راستا مورد استفاده قرار

می‌گیرند (معروفی و پناهی‌توانا، ۱۳۹۲).

بایستی آموزش و پرورش را جریان جامعه‌پذیر یا اجتماعی کردن اعضای جدید جامعه در نظر بگیریم (علاقه‌بند، ۱۳۷۳، ص ۱۳۶) و از سوی دیگر به‌عنوان اصلی‌ترین نهادی در نظر گرفته شود که وظیفه درونی‌کردن ارزش‌ها و اصول حاکم بر جامعه را برعهده دارد. لازم است در متن نظام‌های آموزشی، هویت ملی که یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت (از نوع جمعی) و دارای بیشترین اهمیت به لحاظ وحدت و انسجام ملی و هم‌چنین فراگیرترین و در عین حال، مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی است، نقش پُررنگی داشته باشد. به‌عبارت دیگر، تلاش در جهت رشد و تقویت هویت ملی از نیازهای اصلی و اساسی در نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شود (لقمان‌نیا و خامسان، ۱۳۹۲).

کوهن معتقد است مدرسه تنها مکانی برای یادگیری مهارت حساب کردن نیست، بلکه مکانی است برای یادگرفتن میهن‌پرستی (میلر، ۱۳۸۶ ص ۸۷). بر این اساس مدارس را باید یکی از مکان‌هایی دانست که در آن هویت ملی مشترک، زایش دوباره می‌یابد و کودکان آماده می‌شوند تا به‌عنوان یک شهروند دموکراتیک در آینده نقش اساسی را در جامعه خود ایفا کنند. مدارس هر جامعه به‌طور اعم و برنامه‌های آموزشی و درسی آن‌ها به‌طور اخص، باید آینه تمام‌نمایی از خصائص قومی، تاریخی و فرهنگی آن جامعه و اغلب منعکس‌کننده ارزش‌ها، آداب و سنن فرهنگی و یادآور تجربیات قومی و تاریخی آن مردم باشند (پروند، ۱۳۸۰، ص، ۱۸۱).

برنامه‌های درسی از ارکان اصلی نظام تعلیم و تربیت‌اند و نقش محوری در شکل‌گیری هویت ملی دارند. شکل‌گیری و تعمیق هویت ملی از طریق برنامه‌های درسی بر مبنای دو محور اساسی صورت می‌پذیرد:

محور اول، آگاهی‌یابی و شناخت هویت ملی است که در حیطه شناختی، از طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی بلوم، قرار می‌گیرد و برای تقویت آن، برنامه درسی رسمی پیشنهاد می‌شود. محور دوم، احساس تعلق و درونی‌ساختن آن است که متعلق به حیطه عاطفی است و باید با توجه به برنامه‌های درسی پنهان و شناخت ابعاد آن صورت گیرد. شمشیری (۱۳۸۷) بیشتر به برنامه‌های درسی پنهان در تحکیم هویت ملی اعتقاد دارد چون معتقد است وظیفه و رسالت آموزش و پرورش، ایجاد هویت یا هویت‌بخشی نیست، چراکه شکل‌گیری هویت، خود، هم زمان با تولد آغاز شده و به‌صورت طبیعی همگام با رشد پیش می‌رود. به این ترتیب به‌طور خلاصه نقش آموزش و پرورش آگاهی‌بخشی و روشنگری است. اما به‌نظر ما هرچند برنامه‌های درسی غیررسمی و پنهان می‌توانند تأثیر بیشتری در عمق‌بخشی به هویت ملی داشته باشند، برای درونی‌کردن هویت ملی در فراگیران، استفاده از برنامه‌های رسمی نیز ضرورت دارند و نباید فقط پای‌بند برنامه‌های درسی پنهان و غیررسمی باشیم. این پژوهش بر آن است تا مؤلفه‌های هویت ملی را در کتب آموزشی زبان فرانسه در دو دوره راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی مورد واکاوی قرار داده

و تفاوت‌های این مؤلفه‌ها را در دو دوره مذکور تحلیل و بررسی نماید.

■ پرسش‌های تحقیق

۱. آیا مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های آموزش زبان فرانسه در آموزش و پرورش وجود دارند؟
۲. حضور این مؤلفه‌ها در هر دوره تحصیلی (راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی) تا چه میزان است؟
۳. از منظر مقایسه‌ای، مؤلفه‌های هویت ملی در دو دوره تحصیلی راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی چه تفاوت‌هایی با هم دارند؟

■ اهمیت و ضرورت تحقیق

هویت ملی به‌عنوان بالاترین سطح هویت جمعی و به‌عنوان بالاترین مقام در جامعه، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. این سطح از هویت، به‌دلیل تحت پوشش قرار دادن آحاد جامعه، با بسیاری از دیگر مؤلفه‌های اجتماعی، ارتباط مستقیم و تنگاتنگی دارد، از جمله احساس تعلق به وطن، دفاع از وطن، احساس غرور ملی، حس مشارکت در فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و غیره و یا حتی با مواردی نظیر فرار مغزها، عدم احساس تعلق به وطن، سرخوردگی و بی‌رغبتی نسبت به مسائل موجود در جامعه و غیره. بنابراین لازم و حیاتی است که از این نیاز مهم در آموزش و پرورش بهره‌ای لازم برده شود. چنانچه نظام آموزش و پرورش نتواند افراد را به هویت ملی‌شان معتقد و علاقه‌مند سازد، چه بسا با خطر سرکوبی هویت خویش و روی آوردن کامل آن‌ها به دیگر هویت‌ها روبه‌رو شویم (طالبی، ۱۳۷۸).

آگاهی از محتوای کتاب‌های درسی و ارزیابی آن‌چه در محتوای این کتاب‌ها ارائه می‌شود، برای برنامه‌ریزان و نویسندگان، به‌منظور استفاده از آن در تدوین و تألیف کتاب‌های آموزشی غنی و اثرگذار امری ضروری و مهم به‌نظر می‌رسد. منابع درسی در این میان از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. لذا دقت و توجه کارشناسان در انتخاب محتوای درسی و پیام‌های آشکار و مکنون آن‌ها می‌تواند به صحت و سلامت فرآیند شکل‌دهی هویت ملی و هم‌چنین رشد آن در کودکان کمک کند (شمشیری و نوشادی، ۱۳۸۶).

در میان کتاب‌های درسی، کتاب‌های آموزش زبان فرانسه در دوره‌های تحصیلی راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی وجود دارد که هنوز چشم‌انتظار تنظیم برنامه‌ای فراگیر برای آموزش در سطح وسیع در کشور هستند. از آنجایی که زبان‌های خارجی، از جمله زبان فرانسه، زبان ملت و فرهنگ دیگری هستند، لزوم تأکید بر مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی مربوط، بیش از پیش احساس می‌شود. از این‌رو انتخاب کتاب آموزشی زبان فرانسه در دوره راهنمایی، دبیرستان - پیش‌دانشگاهی به‌عنوان دوره اصلی، تشکیل و تثبیت هویت و تربیت شهروندی، به‌دلیل نقشی که در تثبیت هویت ملی جوانان دارد و نوعی تعلق و وابستگی به ارزش‌های مشترک و در نهایت هویتی مشترک در آنان ایجاد

می‌نماید، ضرورت دیگری است که انجام گرفتن پژوهش‌های مختلف و از جمله پژوهش حاضر را موجب شده است.

■ چارچوب نظری تحقیق

● طبقه‌بندی انواع هویت

هویت دارای انواع، سطوح و سلسله مراتب مختلفی است، اما در یک دسته‌بندی کلی می‌توان دو نوع هویت را از یکدیگر متمایز کرد. اول، هویت فردی، یعنی همان چیزی که فرد را به عنوان واسطه ویژگی‌ها و خصوصیات یگانه و منحصر به فرد او مورد شناسایی قرار می‌دهد و در عین حال از دیگران متمایز می‌سازد. دوم، هویت جمعی است که عبارت است از تعلق خاطر تعداد کثیری از افراد به امور مشترک با عنوانی خاص؛ چنین تعلق‌ی موجب احساس همبستگی و شکل‌گیری یک واحد جمعی می‌شود که با عنوان «ما» از ماهای دیگر جدا می‌شود (توسلی و قاسمی، ۱۳۸۳).

یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی، هویت ملی است که فراگیرترین و در عین حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمام نظام‌های اجتماعی است (حاجیان، ۱۳۷۹)؛ و لذا دارای بیشترین اهمیت به لحاظ وحدت و انسجام ملی در درون یک جامعه است. در واقع هویت ملی مفهومی دو وجهی است که هم‌زمان بر تشابه و تمایز دلالت دارد. وقتی از هویت ملی بحث می‌شود از یک سو از خصوصیات سخن به میان می‌آید که به موجب آن یک ملت مورد شناسایی قرار می‌گیرد و از سوی دیگر به ویژگی‌هایی اشاره می‌شود که بر مبنای آن ملت‌ها از یکدیگر جدا می‌شوند (لقمان‌نیا و دیگران، ۱۳۹۰).

از نظر گرینفیلد در میان هویت‌های اجتماعی متعدد یک فرد، هویت ملی یا احساس انتساب به مجموعه افکار یا احساساتی که چارچوب مفهومی هویت ملی را می‌سازند از مهم‌ترین آن‌هاست (محسنی، ۱۳۸۳ ص. ۵۲۷). جامع‌ترین هویت جمعی نزد مردم، هویت ملی نامیده می‌شود و نوعی احساس پای‌بندی، دلبستگی و تعهد به اجتماع ملی (عام) است و جزئی از هویت فرد محسوب می‌شود (رزازی‌فر، ۱۳۷۹). امروزه این مفهوم به قدری اهمیت پیدا کرده که برخی از اندیشمندان، هویت ملی را زیربنای تمامی انواع دیگر هویت‌ها می‌دانند. هویت ملی را می‌توان باز تولید و باز تفسیر دائمی ارزش‌ها و نهادها، خاطره‌ها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی دانست که میراث متمایز ملت را تشکیل می‌دهد و تشخیص هویت افراد با آن الگو، میراث و یا عناصر فرهنگی، امکان‌پذیر است (اسمیت، ۱۳۸۳، ص. ۳۰).

ظاهره میرساردو، کاووسی و ابراهیم‌زاده (۱۳۸۷) برای هویت دو بُعد فردی و اجتماعی قائل‌اند. هویت فردی شامل آن جنبه‌های تعریف از خود است که ما را از دیگران متمایز می‌سازد و از تجربیات منحصر به فرد، احساسات، گرایش‌ها و ارزش‌های ما نشئت می‌گیرد. در مقابل هویت اجتماعی به همسانی و شباهت‌های بین افراد اشاره دارد و خارج از دنیای اجتماعی معنا ندارد.

● نظریه‌های مقوله‌های هویت

صاحب‌نظران در زمینه هویت، نظریه‌های مختلفی را مطرح ساخته‌اند. در نظریه‌ای که به جوهرگرایی معروف است، هویت‌ها اعم از سطح فردی یا جمعی آن و عناصر و مؤلفه‌های سازنده آن‌ها، اموری طبیعی هستند و تحت تأثیر شرایط زمانی و مکانی، کم‌تر تغییر می‌کنند. این دیدگاه بر ثبات هویت‌ها تأکید می‌کند. در نظریه‌های ساخت‌گرا، هویت‌ها و عناصر سازنده آن‌ها را متأثر از محیط پیرامون افراد می‌دانند. در این نظریه، هویت‌ها ساخته می‌شوند، نه این که ذاتی باشند. بر همین اساس، هویت‌ها، اموری تغییرناپذیر نیستند و با توجه به تغییرات محیطی و شدت و ضعف این تغییرات، دچار تغییر و دگرگونی می‌شوند (قیصری، ۱۳۸۳). در حالی که نظریه‌های جوهرگرایی، هویت را فرآیندی تبادلی و تعاملی می‌دانند و ساخت‌گرایان بر نقش اجتماع در شکل‌گیری هویت تأکید می‌کنند. نظریه‌های جدید از جمله رهیافت‌های گفتمانی، پساساخت‌گرایی و پسامدرنیسم، نقش هرگونه عامل طبیعی و ذاتی را در شکل‌گیری هویت انکار کرده و هویت را امری حادث و اکتسابی تلقی می‌نمایند.

این مقاله نیز بر پایه نظریه ساخت‌گرا نسج یافته است و نگارندگان مقاله بر این باورند که بر مبنای نظریه ساخت‌گرایانه انواع هویت به خصوص هویت ملی افراد متأثر از شرایط و تغییرات محیطی بوده و قابل تحول و تطور می‌باشد.

■ تعریف مفاهیم

● الف. هویت ملی

هویت ملی از مقولاتی است که عمدتاً در قرن بیستم و بعد از شکل‌گیری سیاسی نظام بین‌المللی قالب مفهومی خاص خود را پیدا کرد، هرچند که همواره یکی از مشغله‌های ذهنی اندیشمندان ایرانی بوده است. از هویت ملی تعاریف مختلفی ارائه شده است (معروفی و پناهی‌توانا، ۱۳۹۲). هویت ملی مجموعه‌ای از گرایش‌ها و نگرش‌های مثبت نسبت به عوامل، عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه‌کننده در سطح یک کشور به عنوان یک واحد سیاسی است (کوشا، ۱۳۸۷، ص. ۱۸). براساس نظر میلر، در بیان ویژگی‌های هویت ملی، می‌توان به این موارد اشاره نمود:

۱. پویایی و تغییرپذیری آن در مقایسه با زمان و مکان؛
۲. غلبه بر هویت فردی یا خرده‌هویت‌های فردی یا خرده‌هویت‌های دیگر؛
۳. مقدمه‌ای تاریخی است که در سیر حوادث تاریخی پدیدار می‌شود، رشد می‌کند و معانی متفاوت می‌پذیرد (میلر، ۱۳۸۳، ص. ۳۲۳).

هویت ملی را می‌توان بازتولید و بازتفسیر دائمی ارزش‌ها، نمادها، خاطرات، اسطوره‌ها و سنت‌هایی دانست که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهند و تشخیص هویت افراد با آن الگو و میراث و عناصر فرهنگی‌اش امکان‌پذیر می‌شود (اسمیت، ۱۳۸۳، ص. ۳۵). مفهوم هویت در جامعه‌شناسی و علوم سیاسی

به اقدام افراد در شناساندن خود به اعضای گروه‌های خاص (ملت، طبقه اجتماعی) مربوط می‌شود و این جاست که جامعه‌شناسان و مورخان از هویت ملی کشور خاص نام می‌برند (احمدی، ۱۳۸۸، ص. ۴۴).

بسیاری از تعاریف پیرامون مفهوم هویت ملی، به صورت تک‌بعدی به این مفهوم پرداخته‌اند. در مقاله حاضر مفهوم هویت ملی به عنوان پدیده‌ای تام (چند بُعدی) در نظر گرفته شده و مجموعه‌ای از ابعاد را از سایر تعاریف انتخاب و به صورت همگن ترکیب شده است. ابعاد مورد نظر مشتمل بر ابعاد ملی، فرهنگی، مذهبی، جغرافیایی، سیاسی، اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها و نیز نمادهای ایرانی می‌باشد.

● ب. محتوای درسی

تابا (۱۹۶۲) معتقد است یک برنامه درسی بیش از هر چیز به نحوه آماده‌سازی نسل جوان یک جامعه به صورت افرادی سازنده و مفید برای آن جامعه تلقی می‌شود (پروند، ۱۳۸۰، ص. ۲۷). سیلور، الکساندر و لویس معتقدند برنامه درسی طرحی است جهت آماده‌نمودن مجموعه‌ای از فرصت‌های یادگیری برای افراد تحت تعلیم (خوی‌نژاد، ۱۳۸۰: ۴۰). فورچیان و تن‌ساز (۱۳۷۴) برنامه درسی را فرآیند مفهومی کردن پدیده‌های مربوط به انسان و جهان در یک قالب موزون جهت تسهیل در یادگیری تعریف می‌کنند. با توجه به این تعاریف برداشت اصلی این مقاله از برنامه درسی بیشتر به همان دیدگاه سنتی از برنامه درسی توجه دارد. که طی آن، برنامه درسی عبارت است از محتوا یا آن چه باید تدریس و یاد گرفته شود. بنابراین منظور اصلی ما از برنامه درسی نیز بیشتر همان کتاب‌های درسی است و سعی کرده‌ایم جایگاه هویت ملی را در آن‌ها بررسی کنیم.

■ پیشینه هویت ملی

با تفکیک آگاهانه وطن پرستی از ملی‌گرایی، باید گفت ورود و راهیابی ملی‌گرایی یا همان ناسیونالیسم، به عنوان یک مکتب فکری که از غرب وارد جهان سوم، جوامع شرقی و ایران شده است، عامل مهمی در شکل‌گیری هویت ملی در ایران به‌شمار می‌آید. با ظهور عقاید روسو، مونتسکیو و سپس ظهور انقلاب فرانسه، قرن نوزدهم به عصر طلایی ناسیونالیسم تبدیل شد. از آن بود که ناسیونالیست‌های انگلیسی مثل بنتام و گلاستون، و اندیشمندان امریکایی مثل جفرسون و پین، فعالان ایتالیایی مثل گاریبالدی و مزینی، و یکتور هوگو در فرانسه و بیسمارک در آلمان آن‌را توسعه دادند. طرح ایده ناسیونالیسم در اروپای بعد از رنسانس، عمدتاً به دلیل خلأ ایدئولوژیک بعد از کاهش اقتدار کلیسا بود تا بتواند جای خالی مسیحیت را در غرب پر کند. علاوه بر آن، مسابقه استعمارگران غربی [در غارت جهان] به نام منافع ملی، اقتضات و نیازهای نظام سرمایه‌داری در جهت حفظ بازار داخلی و کشاندن مردم به مصرف فرآورده‌ها و صنایع ملی در این میان مؤثر بوده است (نقوی؛ به نقل از حاجیانی، ۱۳۷۹).

در کشورهای اسلامی و شرقی، ملی‌گرایی از قرن ۱۹ و ابتدا در مصر و ترکیه رخنه کرد. حمله ناپلئون به مصر نقطه عطف تاریخی مهمی در این میان بود؛ چرا که موجب رشد و تحریک غرب‌گرایان ناسیونالیست مصری شد. در ترکیه نیز نهضت ناسیونالیستی تُرکان جوان، که سودای توران‌گری داشتند، ناسیونالیسم تُرک را به وجود آورد. در سایر کشورهای عربی مثل سوریه و لبنان نیز این موج پدید آمد. ایرانیان نیز در نتیجه شرایط خاص تاریخی و منطقه‌ای و به‌ویژه تحت تأثیر ترکیه، در سال‌های پایانی قرن سیزدهم و اوایل قرن سیزدهم هجری قمری به موضوع ناسیونالیسم متمایل شدند (حاجیان، ۱۳۷۹).

به نظر می‌رسد آشنایی اولیه نخبگان و روشنفکران ایرانی از یک سو و شرایط و اقتضات تاریخی، ضرورت توسعه ملی و لزوم استقرار دولت ملی در ایران از سوی دیگر، اندیشه هویت ملی را در بین نخبگان رسمی و غیررسمی تقویت کرده است (حاجیان، ۱۳۸۸).

از لحاظ تاریخی، ظهور و احیای هویت ملی در جریان جنگ‌های ایران و روس، که منجر به شکست‌های پیاپی ایران شد، در دوره معاصر به وجود آمد. در جریان این جنگ‌ها که علی‌رغم تلاش فراوان ایرانیان، موجب پیروزی روس‌ها و از دست رفتن سرزمین‌های زیادی شد، نخبگان رسمی و صاحبان قدرت مثل عباس میرزا و قائم‌مقام فراهانی به ضرورت تعامل با غرب پی بردند و این تعاملات نخستین آگاهی‌های صاحب‌منصبان دولتی از موضوع هویت ملی را فراهم آورد. این تعاملات موجب شکل‌گیری سه‌گفتار ایرانیت قومیت‌گرا، ایرانیت سکولار و ایرانیت دین‌گرا شد (اکبری، ۱۳۸۵، صص. ۶۱-۶۶). اما مهم‌ترین گفتار در این میان که با شرایط سیاسی - تاریخی زمانه نیز منطبق بود، بر پرورش حس تعلق به سرزمینی به نام وطن تأکید کرد و به تدریج قدرت سیاسی متمرکز را به این ایده رسانید که افراد ملت علاوه بر حس تعلق به یکدیگر باید به سرزمینی که جغرافیای سیاسی آن را تشکیل می‌دهد نیز احساس تعلق نمایند و به آن عشق بورزند. این امر در تکوین پروژه دولت - ملت‌سازی از اهمیت شایان توجهی برخوردار بود؛ زیرا از طریق بروز احساس تعلق به سرزمین یا کشوری که متعلق به ملت است، می‌توان اراده معطوف به کوشش برای آبادانی وطن را در آحاد افراد پدید آورد و بر سایر تعلقات بومی، قومی، محلی و زبانی غلبه کرد (حاجیان، ۱۳۸۸).

در دوره بعد از وقوع انقلاب اسلامی، هویت ملی نقش مهمی در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان فرهنگی - سیاسی کشور داشته و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصول ۱۵، ۱۶، ۱۸ و ۴۱) و نیز رفتارهای سیاسی داخلی و خارجی و برنامه‌ها و اقدامات جاری بر آن تأکید بسیار شده است. علاوه بر این، موضوع هویت ملی و ضرورت پاسداشت آن به‌طور مکرر در اسناد رسمی و مصوبات قانونی (در شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای فرهنگ عمومی، مصوبات مجلس شورای اسلامی، مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام، سند چشم‌انداز بیست ساله و برنامه‌های ۵ ساله اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) مطرح شده و مورد توجه قرار گرفته است (حاجیان، ۱۳۷۹).

■ مؤلفه‌های هویت ملی

پیرامون مؤلفه‌های هویت ملی در کشور ایران توافق کلی وجود ندارد و اندیشمندانی که در این باره سخن گفته‌اند، در مورد مؤلفه‌های آن اختلاف نظر دارند و هرکدام زاویه‌ای را برای تبیین آن انتخاب می‌کنند. از سوی دیگر، بین رشته‌ای بودن این مفهوم را می‌توان یکی از عوامل مشکل‌ساز در تعریف آن دانست. هم‌چنین ذکر این نکته ضروری است که ویژگی بین‌رشته‌ای بودن هویت ملی باعث شده برخی محققان در پژوهش‌های خود دیدی همه‌جانبه نداشته باشند و این امر، سبب ایجاد برخی اشتباهات و نتایج نامطمئن در موضوع مورد بررسی شده است.

رسیدن به توافق و اجماع نهایی در مورد مؤلفه‌های هویت ملی، با توجه به پراکندگی و تعدد نظرات و از طرفی تضاد نظرات، شاید کار آسانی نباشد. از یک‌سو نباید به همه عناصر در نظر گرفته‌شده به‌عنوان مؤلفه اعتماد نمود و از طرف دیگر نباید هر چیزی را به‌عنوان مؤلفه در نظر گرفت. وقتی موردی جزئی از مؤلفه هویت ملی محسوب می‌شود آن مؤلفه باید برای کل افراد جامعه مصداق داشته باشد، نه برای قشر خاص و معینی؛ زیرا در این صورت ارزش مؤلفه بودن خود را از دست می‌دهد (لقمان‌نیا و دیگران، ۱۳۹۰). عده‌ای عناصر هویت ملی را متعلق به دوران ایران باستان می‌دانند. اما الزاماً نمی‌توان مؤلفه‌ها و عناصر هویت ملی در ایران را به دوره ایران باستان و قرون قبل از ورود اسلام به ایران محدود کرد، حتی اگر نگاه مسلط در بررسی آن فرهنگی - تاریخی باشد.

به نظر می‌رسد روند شکل‌گیری هویت ملی ایرانیان و نیز مؤلفه‌ها و محتوای آن‌را باید در چند مقطع کلی ذیل مورد بررسی قرار داد:

الف. دوران ایران باستان تا زمان ورود اسلام به ایران، با تأکید بر اینکه در همان دوران هم هویت ملی ایرانی و مؤلفه‌های آن دچار تحول زیادی شده است؛

ب. دوران اسلامی تا تشکیل حکومت صفوی؛

پ. دوره صفویه و اقدامات مؤثر حکام صفوی برای انسجام سرزمینی و هویتی در ایران تا دوره مشروطه؛

ت. انقلاب مشروطه و جریانات فکری - فرهنگی ملی‌گرا که تحت تأثیر ناسیونالیسم اروپایی مطرح شدند؛

ث. دوران پهلوی اول و دوم و تلاش‌های متمرکز مؤثر و منسجم آنان برای بازتعریف هویت ملی با تأکید بر عناصر فرهنگی ایران باستان؛

ج. انقلاب اسلامی و تحولات پُرشتاب سه‌دهه گذشته به‌ویژه جهانی‌شدن، جنگ تحمیلی، توسعه ارتباطات و تحولات اجتماعی و اقتصادی این مقطع (حاجیان، ۱۳۷۹).

در ادامه به بررسی عناصر هویت ملی از دیدگاه برخی از صاحب‌نظران می‌پردازیم:

ثاقب‌فر (۱۳۸۳) عناصر تشکیل‌دهنده هویت ملی را به سه رکن اساسی تقسیم‌بندی می‌کند:

الف. فرهنگ باستانی و ملی ایران؛

ب. فرهنگ اسلامی؛

پ. فرهنگ غربی و معاصر.

هویت کنونی جامعه ایران از هر سه عنصر تأثیر پذیرفته؛ هر چند لایه فرهنگ دینی در آن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

مهر محمدی (۱۳۸۳) عناصر هویت ایرانی را در چهار دسته از ارزش‌ها طبقه‌بندی می‌کند:

الف. ارزش‌های ملی شامل مشترکات فرهنگی اعم از سرزمین، زبان، نهادهای ملی، سنت‌ها و ادبیات ملی؛

ب. ارزش‌های دینی شامل مشترکات دینی؛

پ. ارزش‌های اجتماعی شامل اصول و قواعد اجتماعی که جامعه را استحکام می‌بخشند؛

ت. ارزش‌های انسانی شامل کلیه اصول و قواعد انسانی فارغ از هرگونه محدودیت‌های اجتماعی و جغرافیایی.

گودرزی (۱۳۸۳) ابعاد زیر را برای مؤلفه‌های هویت ملی بر می‌شمرد:

۱. ابعاد اجتماعی؛ ناظر بر احساس تعلق خاطر مشترک و تعهد افراد به اجتماع ملی؛

۲. ابعاد تاریخی؛ ناظر بر خاطرات، رخدادها، شخصیت‌ها و فراز و نشیب‌های تاریخی؛

۳. ابعاد جغرافیایی؛ ناظر بر قلمرو سرزمین مشخص؛

۴. ابعاد سیاسی؛ ناظر بر تعلق به نظام واحد سیاسی و ارزش‌های مشروعیت‌بخش به دولت ملی؛

۵. ابعاد دینی؛ ناظر بر اعتقاد به دین واحد و آیین آن؛

۶. ابعاد فرهنگی و ادبی ناظر بر سنت‌ها، اسطوره‌ها، فولکلور، هنر، معماری، زبان و ادبیات ملی.

در یک جمع‌بندی کلی از دیدگاه‌های موجود، می‌توان گفت هویت ملی مفهومی مرکب و چندوجهی است که در ذهنیت و رفتار یکایک شهروندان قابل بررسی و جست‌وجو است. بر این اساس در الگوی نظری پژوهش حاضر، ابعاد هویت ملی ایرانیان از لحاظ تحلیلی شامل ابعاد ملی، فرهنگی، مذهبی، جغرافیایی، سیاسی، قومیتی و خرده‌فرهنگ‌ها و نمادهای ملی در نظر گرفته و تحلیل شده است. زیرا به نظر می‌رسد که تداخل سطوح هویتی تنها در این حوزه و در این ابعاد اتفاق می‌افتد و افراد بر مبنای پای‌بندی خویش به این ابعاد در سطوح مختلف هویت خود را تعریف می‌کنند. مؤلفه‌های شاخص‌های هفت‌گانه هویت ملی در تحقیق حاضر به قرار ذیل است:

الف. بُعد ملی شامل: زبان فارسی، لباس ایرانی، خط فارسی، جشن‌های ملی (عید نوروز، شب یلدا، چهارشنبه‌سوری و سیزده‌به‌در و غیره)، نژاد ایرانی، مفاخر ملی، تاریخ کشور، دفاع از سرزمین، میهن؛

ب. بُعد فرهنگی شامل: اسطوره‌های ملی، مفاخر ادبی، میراث فرهنگی (بناهای تاریخی، صنایع

- دستی، آداب و رسوم)، هنرهای ایرانی (نقاشی، خطاطی، معماری، موسیقی، قالی بافی و غیره)، غذاهای ایرانی، نام‌های ایرانی، ورزش‌های ایرانی؛
- پ. بُعد مذهبی شامل: اصول و فروع دین، بزرگان دینی، پیامبران، ائمه اطهار (ع)، مناسک دینی (اعیاد مذهبی، وفات و ولادت پیامبر و ائمه اطهار)، اماکن مقدسه (کعبه، حرم پیامبر و امامان، مساجد)؛
- ت. بُعد جغرافیایی شامل: مرزها، شهرها، کوه‌ها، دره‌ها، دریاها و غیره.
- ث. بُعد سیاسی شامل: انقلاب‌ها، نوع حکومت، دفاع مقدس، احزاب و نهادهای سیاسی، شخصیت‌های بارز سیاسی و غیره؛
- ج. بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها شامل: اقوام ایرانی، زبان‌ها و گویش‌های محلی، آداب و رسوم محلی، جشن‌های و غذاهای محلی و غیره؛
- چ. بُعد نمادهای ایرانی شامل: پرچم ایران، نقشه ایران، واحد پول ایرانی، تقویم رسمی و ماه‌های ایرانی، سرود ملی، خلیج فارس و غیره.

پیشینه تحقیق

نایتو^۱ (۲۰۰۲) در پژوهشی با عنوان «مشکلات زبان‌شناختی و فرهنگی در آموزش زبان فرانسه به ژاپنی‌ها» به مشکلات فراروی آموزش و گسترش این زبان در ژاپن می‌پردازد. وی در این مقاله به این نتیجه رسیده است که آن‌چه که بیش از مشکلات زبان‌شناختی مانع گسترش این زبان در ژاپن است، مسئله ترس ژاپنی‌ها از غلبه فرهنگ فرانسوی بر فرهنگ ژاپنی و از دست دادن هویت ملی آن‌هاست در نتیجه آموزش زبان فرانسوی است.

بایرام^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان «زبان‌ها و هویت‌ها» به این نکته می‌پردازد که زبان ملی هر کشور، نماد هویت مردم آن کشور است. اگر در یک کشور تنها یک زبان وجود داشته باشد آن زبان، نشانه هویت مشترک آن ملت است. اما در کشورهایی مانند سوئیس، کشورهای آفریقایی، آلمان و غیره مردم به چندین زبان صحبت می‌کنند و این زبان‌ها در مدارس نیز آموزش داده می‌شوند. در این جا است که کودک مجبور می‌شود به زبانی غیر از زبانی که در خانه با او صحبت می‌شود، به یادگیری علوم بپردازد. در این صورت گاهی هویت ملی خود را فراموش می‌کند یا نادیده می‌انگارد تا خود را با فرهنگ و فضای زبانی جدید منطبق سازد.

امیرولت و لوسیه^۳ (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان «نمودهای فرهنگی، تجارب یادگیری زبان فرانسه و انگیزه‌های مهاجران بزرگسال در جامعه کبک» که در دانشگاه مک گیل در کانادا انجام شده است نشان می‌دهد که یادگیری زبان فرانسه و زندگی در جامعه فرانسوی زبان کبک، تأثیراتی را روی هویت فرهنگی این افراد می‌گذارد. این تأثیر گاه به صورت تلفیقی از فرهنگ و مؤلفه‌های هویتی خود فرد و جامعه میزبان او نمود پیدا می‌کند و گاه، برعکس، به نوعی از خودبیگانگی فرهنگی و هویتی و نداشتن احساس تعلق

به هیچ کدام از این دو فرهنگ و هویت می‌انجامد.

اشنیرلمان (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «از طبقات اجتماعی تا قومیت‌ها: دیدگاه‌های قوم‌مدارانه در کتاب‌های درسی تاریخ روسیه بعد از دوره شوروی» این‌گونه عنوان می‌دارد که در دوره کمونیستی در کتاب‌های درسی بیشتر به تضاد طبقاتی توجه شده است، اما در دوره پس از فروپاشی شوروی سابق، دشمنی قومی جایگزین دشمنی طبقاتی شده است و قوم‌مداری مورد توجه قرار گرفته است. مارینو (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوا و رویکردهای تسلسل تاریخی (زمان‌نگاری): کتاب‌های تاریخ جهان مقطع دبیرستان» به این نتیجه رسید که این کتاب‌ها مورد علاقه مخاطبان نیست و از جنبه‌های مختلف مانند زبان به‌کار گرفته شده در آن‌ها و حتی نحوه تدوین مورد انتقاد شدید هستند (به نقل از معروفی و پناهی‌توانا، ۱۳۹۲: ۱۱۶).

ملاصادقی (۱۳۷۸) در تحقیقی با عنوان «نقش فعالیت‌های فرهنگی مدارس در شکل‌دهی به هویت ملی دانش‌آموزان» به این نتایج دست یافته است:

۱. توجه به ارزش‌های ملی و مذهبی بالاترین فراوانی را در آثار دانش‌آموزی و بازدیدها به خود اختصاص داده است.

۲. اسطوره (آموزه)‌های مذهبی در کانون توجه مربیان تربیتی مدارس قرار دارد و از اسطوره‌های ملی نظیر شاهنامه معمولاً غفلت شده است.

۳. هنجارهای مذهبی مانند اعیاد اسلامی - ملی از جمله جشن پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه مربیان بوده است؛ اما در مورد هنجارهای ملی مانند عید نوروز، رسم شب یلدا و دیگر هنجارهای مرسوم فعالیت خاصی انجام نشده است.

۴. توجه به نمادهای ملی در آثار دانش‌آموزان مشاهده نشده است.

۵. جغرافیای ایران در ردیف یکی از مقوله‌های هویت‌بخش ایرانیان، توجه مربیان را کمتر به خود معطوف کرده است.

توجه به میراث فرهنگی در مدارس، بیشتر در قالب بازدیدها تجلی یافته اما در دیگر فعالیت‌های پرورشی مدارس هنوز جایگاه خویش را نیافته است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در تحقیقات فوق بررسی شاخص‌ها و مؤلفه‌های هویت ملی در کتب درسی کمتر مورد توجه قرار گرفته است و این تحقیقات بیشتر از منظر کلان به مقوله هویت ملی در کتب درسی پرداخته‌اند در حالی که مقاله حاضر با بررسی هویت ملی در سطح خرد به بررسی مؤلفه‌های مورد نظر دست یازیده است.

صالحی عمران و شکیباییان (۱۳۸۶) پژوهشی با عنوان «بررسی میزان توجه به شاخص‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی» با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام داده‌اند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که این کتب آموزشی نمی‌توانند نقش چندان مؤثری در شکل‌گیری و تحکیم

مؤلفه‌های اسطوره‌ای و نمادین ملی در ذیل شاخص هویت ملی داشته باشند.

عبدی و لطفی (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «جایگاه هویت ملی در کتب درسی آموزش و پرورش مورد مطالعه: کتب تاریخ دوره دبیرستان» نیز به این نتیجه دست یافته‌اند که گرایش و تقویت هویت ملی در کتب تاریخ دوره متوسطه ضعیف و خنثی است.

خدایار و فتحی (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «هویت ملی در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش (مورد مطالعه: دوره متوسطه)» به این نتایج دست یافته‌اند که مؤلفان کتاب‌های درسی و برنامه‌ریزان آموزش و پرورش در مورد حوزه تمدن ایرانی، نماد پرچم، تنوع قومی و هویت جنسی عملکرد ضعیفی داشته‌اند.

سعوه (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان «بررسی میزان تأکید کتاب‌های فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر هویت ایرانی - اسلامی» به این نتیجه دست یافته است که در مجموع بیشترین شاخصی که برای هویت ایرانی در ۹ کتاب تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی به آن پرداخته شده بود شاخص مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی و برای هویت اسلامی شاخص اخلاقیات بوده و تنها مؤلفه‌ای که به آن هیچ اشاره‌ای نشده است، مؤلفه سرود ملی است.

معروفی و پناهی توانا (۱۳۹۲) پژوهشی را با عنوان «کتاب‌های فارسی دوره متوسطه و بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی (دیدگاه دبیران)» انجام داده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ۱/۶۴ درصد از دبیران میزان تأکید محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی بر هویت ملی را در حد خیلی زیاد و زیاد، ۱۳/۸ درصد در حد متوسط و ۷۴/۸ درصد در حد کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. ۹ درصد هم بر این باورند که در محتوای این کتاب‌ها بر هویت ملی هیچ تأکیدی صورت نگرفته است. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد تحقیقات مذکور نیز تنها از یک یا چند بُعد خاص به بررسی مقوله هویت ملی در کتب درسی ایران پرداخته‌اند و با توجه به اینکه هویت ملی مفهومی تام و چندبعدی است، نگارندگان مقاله سعی در بررسی ابعاد گوناگون هویت ملی در کتب زبان فرانسه در مدارس ایران داشته‌اند. بدین منظور منظومه‌ای از مؤلفه‌های مورد نظر را تدوین و مورد آزمون قرار داده‌اند.

روش تحقیق

روش بررسی در این مقاله روش اسنادی و با تکنیک تحلیل کمی و تحلیل کیفی محتوا صورت گرفته است. منظور از این روش این است که بتوان براساس آن، خصوصیات زبانی یک متن گفته یا نوشته شده را به‌طور واقع‌بینانه یا عینی و به‌طور نظام‌مند شناخت. یعنی هرچه مضمون بیشتر تکرار شود، برای مؤلف اهمیت بیشتری دارد. تحلیل محتوا یکی از مباحث مهم و کاربردی است که پژوهشگران با استفاده از این روش به واری‌های خود می‌پردازند. از این طریق می‌توان به تحلیل گفتار و نوشتار از قبیل مقالات، کتاب‌ها، سخنرانی‌ها، فیلم، تصاویر، حرکات، نحوه ادای

کلمات، تکرار کلمات و غیره پرداخت. تحلیل محتوا به محقق کمک می‌کند تا لایه‌های پنهان و زیرین پدیده‌های مرتبط با موضوع پژوهش را به دست آورده، به اهدافی که پژوهش در راستای آن انجام می‌گیرد، نزدیک شود (رضوانی، ۱۳۸۹). در چنین روشی پژوهشگر می‌کوشد تا از طریق مطالعه پیام مکتوب یا شفاهی، به داده‌هایی دست یابد تا به کمک آن‌ها، فرضیات تحقیق خود را بررسی کند. تحلیل محتوا فنی برای بیان سازمان‌یافته ذهنی توأم با توصیف کمی در جهت آشکارکردن محتوای پیام در ارتباطات به‌شمار آمده است (درانی، ۱۳۷۵، ص. ۱۷). در تعریف دیگری از تحلیل محتوا، می‌توان گفت که تکنیکی پژوهشی است برای استنباط، قابلیت تکرار و معتبر از داده‌ها در مورد متن آن‌ها (کریندورف، ۱۳۸۳، ص. ۲۶). برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی طی می‌شود:

۱. مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازماندهی)؛

۲. بررسی مواد (پیام)؛

۳. پردازش نتایج (سرمد و حجازی، ۱۳۸۴، ص. ۷۷-۸۱).

به‌رحال این فن همان‌طور که از نام آن برمی‌آید، در جست‌وجوی دریافت جنبه‌های ادراکی و احساسی پیام‌ها یا ادراکات ضمنی قابل استخراج از بیانات است و عنصر مشترک در تمام تکنیک‌های مختلف، از شمارش فراوانی گرفته تا استخراج ساختارهای منتج به مدل‌ها، یک تعبیر و تفسیر کنترل‌شده بر مبنای استنتاج و استنباط است (هولستی، ۱۳۷۳، ص. ۵۱-۵۵). بر همین اساس است که رفیع‌پور معتقد است شیوه مهم و معمول از تکنیک تحلیل محتوا به شمارش مفاهیم و پیام‌هایی می‌پردازد که فرستنده پیام ابراز داشته است (رفیع‌پور، ۱۳۸۲، ص. ۱۱۲). در این راستا تصاویر و متون نوشتاری دو عنصر مهم در رسانه‌های دیداری به حساب می‌آیند (نوریان، ۱۳۸۱، ص. ۱۰۵).

در مقاله حاضر روش انتخاب مؤلفه‌های مورد استفاده در مورد هویت ملی برگرفته از تحقیقات پیشین بوده است اما با توجه به اینکه سایر تحقیقات به صورت بخشی‌نگر انجام شده و از یک یا چند بُعد خاص به بررسی هویت ملی پرداخته‌اند، لذا برای ایجاد جامعیت در ابعاد تام هویت ملی در مقاله، ترکیبی محقق‌ساخته ملحوظ نظر قرار گرفته است. شیوه اعتبارسنجی این ترکیب نیز مبتنی بر اعتبار صوری است. شیوه اعتبارسنجی صوری بر نظر خبرگان و متخصصان استوار بوده و انتخاب مؤلفه‌های ذکر شده پیرامون هویت ملی به تأیید صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی رسیده است.

واحد تحلیل محتوای تحقیق: کلمات و تصاویر.

مؤلفه‌بندی: بر حسب موضوع (بُعد ملی، فرهنگی، مذهبی، جغرافیایی، سیاسی، اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها، نمادهای ملی).

روش شمارش: فراوانی (تکرار یک عنصر).

■ یافته‌های تحقیق

در این پژوهش، هر یک از ابعاد هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه دوره‌های راهنمایی، دبیرستان - پیش‌دانشگاهی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. ارزیابی این ابعاد از طریق مطالعه و تحلیل متون اصلی درس‌ها، تمرین‌ها، تصاویر و حتی متون و تصاویر روی جلد کتاب‌ها صورت گرفته و هیچ بخشی از کتاب‌ها از نظر محققین دور نمانده است.

آموزش زبان فرانسه در کتاب دوره راهنمایی با معرفی یک خانواده پنج نفره ایرانی صورت می‌گیرد. تمامی مکالمه‌ها، واژه‌ها، تصاویر، برخوردها و اتفاقات کتاب‌ها حول محور این خانواده و دوستان و آشنایان آن‌ها می‌گردد. در سراسر این کتاب‌ها از اسامی ایرانی هم‌چون خانواده دبیری، کریم، مینا، علی و غیره برای شخصیت‌ها استفاده شده است. از آنجایی که تعداد و تکرار بی‌شمار این نام‌ها که جزء ابعاد هویت ملی تلقی می‌شوند، امکان انحراف در تحلیل نتایج پژوهش را به همراه می‌آورد، مورد شمارش و بررسی قرار نگرفته‌اند. با وجود این، به کار بردن نام‌های ایرانی - اسلامی در این کتاب‌ها نکته شایان توجهی است که نباید نادیده گرفته شوند. نتایج این بررسی‌ها در جداول زیر آمده است.

جدول ۱. نمادهای هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه به تفکیک سال‌های تحصیلی مقطع راهنمایی

ابعاد هویت ملی	آماره	اول راهنمایی	دوم راهنمایی	سوم راهنمایی
بُعد ملی	فراوانی	۱۰	۵	۵
	درصد	۵۰	۲۵	۲۵
بُعد فرهنگی	فراوانی	۵	۹	۲
	درصد	۳۱/۲۵	۵۶/۲۵	۱۲/۵۰
بُعد مذهبی	فراوانی	۷	۶	۶
	درصد	۳۶/۸۴	۳۱/۵۷	۳۱/۵۷
بُعد جغرافیایی	فراوانی	۰	۳	۹
	درصد	۰	۲۵	۷۵
بُعد سیاسی	فراوانی	۲	۰	۰
	درصد	۱۰۰	۰	۰
بُعد خرده‌فرهنگ‌ها و اقوام	فراوانی	۰	۰	۰
	درصد	۰	۰	۰
نمادهای ملی	فراوانی	۶	۰	۴
	درصد	۶۰	۰	۴۰

براساس یافته‌های جدول شماره ۱، در سال اول راهنمایی، بُعد ملی، با فراوانی ۱۰، بالاتر از سایر ابعاد هویت ملی در این سال و حتی در دو سال دیگر راهنمایی قرار می‌گیرد. پس از آن بُعد مذهبی با فراوانی ۷ و نمادهای ملی با فراوانی ۶ در رده‌های بُعدی قرار می‌گیرند. اما به بُعد فرهنگی با فراوانی ۵ مانند سایر ابعاد یاد شده توجهی نشده و بُعد سیاسی نیز در میان پایین‌ترین رده‌ها قرار می‌گیرد. این در حالی است که به بُعد جغرافیایی و بُعد خرده‌فرهنگ‌ها و اقوام هیچ توجهی نشده است. در سال دوم راهنمایی، ضعف توجه لازم به مقوله فرهنگی جبران می‌گردد و این بُعد، با فراوانی ۹، در صدر جدول قرار می‌گیرد. پس از آن، بُعد مذهبی با فراوانی ۶ هم‌چنان جایگاه مناسبی نسبت به سایر ابعاد دارد. بُعد ملی نیز، با ۵ فراوانی، در جایگاه سوم قرار می‌گیرد. بُعد جغرافیایی که تا سال پیش هیچ جایگاهی نداشت، با فراوانی ۳، جایی در جدول به خود اختصاص می‌دهد. اما ابعاد سیاسی، خرده‌فرهنگ‌ها و اقوام و نمادها به‌طور کامل مورد غفلت قرار گرفته‌اند. در سال سوم راهنمایی شاهد اوج گرفتن حضور بُعد جغرافیایی در میان صفحات این کتاب هستیم که، با فراوانی ۹، بالاتر از سایر ابعاد قرار دارد. بُعد مذهبی با فراوانی ۶ هم‌چنان جایگاه دوم را به‌خود اختصاص داده است و بُعد ملی با فراوانی ۵ مانند سال گذشته در جایگاه سوم است. اما در این سال شاهد حضور مجدد نمادهای ملی هستیم که با فراوانی ۴ بر بُعد فرهنگی با فراوانی ۲ پیشی گرفته است. اما این بار نیز ابعاد سیاسی و اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها مورد بی‌مهری کامل قرار گرفته‌اند.

جدول ۲. ابعاد هویت ملی در مقطع راهنمایی

ابعاد هویت ملی	بُعد ملی	بُعد فرهنگی	بُعد مذهبی	بُعد جغرافیایی	بُعد سیاسی	بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها	نمادهای ملی
فراوانی	۲۰	۱۶	۱۹	۱۲	۲	۰	۱۰
درصد	۲۵/۳۱	۲۰/۲۵	۲۴/۰۵	۱۵/۱۸	۲/۵۳	۰	۱۲/۶۵

همان‌طور که ملاحظه می‌شود جدول شماره ۲ به‌خوبی بازگویی میزان حضور ابعاد مختلف هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه دوره راهنمایی است. براساس این جدول، بُعد ملی، با فراوانی ۲۰، بالاترین جایگاه را به خود اختصاص داده است و پس از آن بُعد مذهبی با یک اختلاف، دومین بُعد پُر بسامد است. بُعد فرهنگی نیز، با فراوانی ۱۶، نسبت به سایر ابعاد وضعیت مناسبی دارد. بُعد جغرافیایی، با فراوانی ۱۲، حتی از نمادهای ملی نیز پیشی گرفته و در آخر، بُعد سیاسی، با فراوانی ۲، در رده پایین‌ترین حضور قرار می‌گیرد. اما بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها با بی‌توجهی کامل روبه‌رو شده و در کل کتاب‌های

دوره راهنمایی کوچک‌ترین اشاره‌ای به این مسئله مهم نشده است. در کل می‌توان گفت که فراوانی ابعاد هویت ملی در کتب زبان فرانسه دوره راهنمایی ۷۹ می‌باشد. در ادامه به بررسی میزان حضور ابعاد مختلف هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه دوره دبیرستان و پیش‌دانشگاهی پرداخته می‌شود. جدول شماره ۳ بازگویی میزان حضور هر یک از این مؤلفه‌ها در کتب درسی این مقطع است.

جدول ۳. ابعاد هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه به تفکیک سال‌های تحصیلی مقطع دبیرستان - پیش‌دانشگاهی

ابعاد هویت ملی	آماره	اول دبیرستان	دوم دبیرستان	سوم دبیرستان	پیش‌دانشگاهی
بُعد ملی	فراوانی	۳	۸	۸	۴
	درصد	۱۳/۰۴	۳۴/۷۸	۳۴/۷۸	۱۷/۳۹
بُعد فرهنگی	فراوانی	۷	۸	۱۱	-
	درصد	۲۶/۹۲	۳۰/۷۶	۴۲/۳۰	-
بُعد مذهبی	فراوانی	۱۷	۱۳	۱۳	۸
	درصد	۳۳/۳۳	۲۵/۴۹	۲۵/۴۹	۱۵/۶۸
بُعد جغرافیایی	فراوانی	۱۰	۸	-	۲
	درصد	۵۰	۴۰	۰	۱۰
بُعد سیاسی	فراوانی	۱	-	۰	۴
	درصد	۲۰	-	۰	۸۰
بُعد خرده‌فرهنگ‌ها و اقوام	فراوانی	-	-	۳	-
	درصد	-	-	۱۰۰	-
نمادهای ملی	فراوانی	-	-	-	-
	درصد	-	-	-	-

همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، در سال اول دبیرستان، بُعد مذهبی با فراوانی ۱۷ پررنگ‌ترین حضور را داراست و پس از آن بُعد جغرافیایی، با فراوانی ۱۰، قرار دارد. بُعد فرهنگی، با فراوانی ۷، در جایگاه سوم است. در این سال توجه چندانی به بُعد ملی نشده و فراوانی

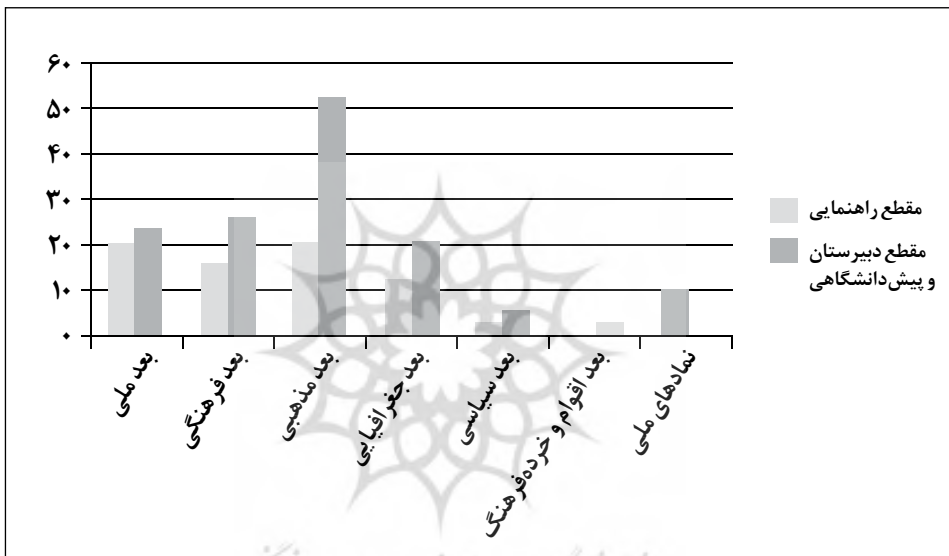
۳ برای آن به ثبت رسیده است. بُعد سیاسی پس از دو سال دوم و سوم راهنمایی که فراوانی صفر برای آن دیده می‌شد، با فراوانی ۱، در جدول حضور پیدا می‌کند. اما بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها و همین‌طور نمادهای ملی هم‌چنان هیچ حضوری در کتاب این سال ندارند. در سال دوم دبیرستان، بالاترین بُعد هویت ملی را بُعد مذهبی با فراوانی ۱۳ به‌خود اختصاص داده است. ابعاد جغرافیایی، فرهنگی و ملی هرکدام با فراوانی ۸ به یک اندازه دیده می‌شوند. اما هیچ ردّ پایی از ابعاد سیاسی، اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها و نمادهای ملی در کتاب این سال دیده نمی‌شود. سال سوم دبیرستان از منظر حضور مؤلفه‌های هویت ملی، کمی با سال‌های پیش تفاوت دارد، اما این شباهت نیز وجود دارد که بُعد مذهبی با فراوانی ۱۳ هم‌چنان در رأس جدول است و بالاترین حضور را دارد. پس از آن، بُعد فرهنگی با فراوانی ۱۱ و بُعد ملی با فراوانی ۸ در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. بر خلاف سال‌های قبل، این بار در این کتاب شاهد حتی یک نمونه از مؤلفه‌های جغرافیایی کشور نیستیم و نمادهای ملی نیز مانند سال‌های پیش در دوره دبیرستان به‌طور کامل مورد غفلت واقع شده است. اما برای اولین بار و آخرین بار، پس از گذشت ۵ سال تحصیلی، در این کتاب شاهد حضور بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها هستیم که فراوانی ۳ برای آن منظور شده است. در کتاب پیش‌دانشگاهی زبان فرانسه، حضور تمامی ابعاد هویت ملی کاهش می‌یابد؛ این در حالی است که تعداد صفحات و تعداد درس‌های این کتاب تقریباً دوبرابر سال‌های پیش است. با این حال، بُعد مذهبی با فراوانی ۸ بالاتر از سایر ابعاد است. پس از آن بُعد سیاسی و بُعد ملی با ۴ فراوانی در جایگاه دوم هستند. بُعد جغرافیایی نیز با فراوانی ۲ در رده بعدی قرار دارد. اما به ابعاد فرهنگی، اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها و نمادهای ملی هیچ اشاره‌ای نشده است.

جدول ۴. ابعاد هویت ملی در مقطع دبیرستان - پیش‌دانشگاهی

ابعاد هویت ملی	بُعد ملی	بُعد فرهنگی	بُعد مذهبی	بُعد جغرافیایی	بُعد سیاسی	بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها	نمادهای ملی
فراوانی	۳۳	۲۶	۵۲	۲۰	۵	۳	-
درصد	٪۱۷//۸۲	٪۲۰//۱۵	٪۴۰//۳۱	٪۱۵//۵۰	٪۳//۸۷	٪۲//۳۲	-

نتایج جدول شماره ۴ گویای میزان حضور هر یک از ابعاد هویت ملی در کتب زبان فرانسه در دوره تحصیلی دبیرستان - پیش‌دانشگاهی است. براساس این جدول، بُعد مذهبی با فراوانی ۵۲ و با اختلاف بسیار زیاد در جایگاه اول قرار می‌گیرد و پس از آن ابعاد فرهنگی، با فراوانی ۲۶ و ابعاد ملی، با فراوانی ۲۳، در رده دوم و سوم قرار دارند. بُعد جغرافیایی، با فراوانی ۲۰، نیز در جایگاه بعدی

قرار می‌گیرد. بُعد سیاسی با اختلاف بسیار زیاد و با فراوانی ۵، حضور کم‌رنگی دارد و در نهایت بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها پس از سال‌ها بی‌توجهی با فراوانی ۳ آخرین جایگاه را به خود اختصاص داده است. اما شاهد بی‌اهمیت انگاشتن نمادهای ملی در میان کتاب‌های این دوره تحصیلی هستیم، زیرا در مورد این بُعد بسیار مهم از هویت ملی با فراوانی صفر روبه‌رو می‌شویم. به‌طور کلی می‌توان بیان داشت که فراوانی مؤلفه‌های هویت ملی در کتب زبان فرانسه دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی ۱۲۹ می‌باشد.

نمودار ۱. مقایسه ابعاد هویت ملی در دو دوره راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی

- نتایج یافته‌های تحقیق مبتنی بر داده‌های به‌دست آمده از نمودار شماره ۱ حاکی از آن است که:
- الف.** بُعد ملی: تقریباً در هر دو دوره به‌طور یکسانی رعایت شده است اما با اختلاف بسیار کمی شاهد حضور بیشتر این بُعد در دوران دبیرستان هستیم.
- ب.** بُعد فرهنگی: اختلاف این شاخص در دو دوره مورد مطالعه تا حدودی زیاد است و کتاب‌های دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی شامل مطالب بیشتری در این حوزه هستند.
- پ.** بُعد مذهبی: همان‌طور که نمودار به‌خوبی بازگوی این مسئله است، این بُعد در کتاب‌های دبیرستان به‌علت وجود درس‌هایی در مورد زیارت امام (رضاع) و ابن سینا که حاوی مؤلفه‌های مذهبی و فرهنگی هستند اختلاف بسیار زیادی با فراوانی این بُعد در کتاب‌های راهنمایی دارد.
- ت.** بُعد جغرافیایی: این بُعد نیز در دوره دبیرستان بیشتر مورد توجه قرار گرفته است.

ث. بُعد سیاسی: با ۵ فراوانی در دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی و ۲ فراوانی در دوره راهنمایی، این بُعد جزء کم‌رنگ‌ترین ابعاد قرار می‌گیرد. با این حال این بُعد نیز مانند سایر ابعاد حضور بیشتری در دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی دارد.

ج. بُعد اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها: این بُعد از هویت ملی در هر دو دوره راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی دارای فراوانی صفر است. این در حالی است که این بُعد، یکی از مهم‌ترین ابعاد هویت ملی است. با توجه به اینکه ایران کشوری متشکل از اقوام و فرهنگ‌های مختلف است ضرورت پرداختن به این بُعد پیش از پیش آشکار می‌گردد چراکه در غیر این صورت با خطر تبعیض قومیتی و نادیده انگاشتن آن‌ها مواجه خواهیم شد. تنها در کتاب سوم دبیرستان با اشاره به فرس‌های قوم ترکمن به این قوم ایرانی اشاره‌ای کوچک شده است که در نمودار نیز به وضوح مشخص گردیده است.

چ. نمادهای ملی: این بُعد نیز مانند بُعد اقوام چندان مورد توجه قرار نگرفته است. تنها در کتاب‌های دوره راهنمایی شاهد حضور نمادهای ملی هستیم و در کتاب‌های دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی کوچک‌ترین اشاره‌ای به این مقوله مهم نشده است؛ در حالی که نمادهایی مانند پرچم، سرود ملی، خلیج فارس و غیره هر کدام شامل بار معنایی، ملی و فرهنگی سرشاری هستند که درک و التزام به آن‌ها برای نسل جوان کشور مهم و بلکه حیاتی است.

■ بحث و بررسی ■

در سه کتاب راهنمایی، متن اصلی هر درس پیرامون یک خانواده ایرانی می‌گردد و هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی در خلال ماجراهای این خانواده گنجانده می‌شوند. به غیر از چند شعر از شعرای فرانسوی که در هر کتاب آورده شده، باقی متون، متن‌های آموزشی شده هستند و در اصطلاح متون غیرآموزشی^۱ نیستند. تمامی ابعادی که در جداول و نمودار شماره ۱ به تحلیل آن‌ها پرداخته شد، در سراسر کتاب اعم از متون اصلی، تصاویر، تمرین‌ها و متون و تصاویر پشت جلد کتاب‌ها وارد شده‌اند. در دوره راهنمایی، مقولات هویت ملی تقریباً در تمامی صفحات و دروس این کتاب‌ها به صورت همگن و نامتمرکز گنجانده شده است.

اما در دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی، نقش این خانواده ایرانی رنگ می‌بازد و طراحی دروس و نحوه وارد ساختن مقولات هویت ملی به نحوی متفاوت صورت می‌پذیرد. به غیر از سال اول دبیرستان که هنوز ردپایی از این خانواده و شخصیت‌های ایرانی دیده می‌شود، در سال دوم دبیرستان شاهد ورود متون غیرآموزشی به قلم

فرانسویان یا فرانسوی زبانان هستیم. در سال اول دبیرستان یک درس به زیارت امام رضا(ع) اختصاص پیدا کرده است که گویای ابعاد مذهبی و فرهنگی از هویت ملی است و فراوانی بُعد مذهبی را تا عدد ۱۷ بالا می‌برد. در سال دوم نیز درسی وجود دارد که در آن به جشن‌های سنتی ایران قبل و پس از ورود اسلام به ایران و برخی مراسم مذهبی پرداخته شده است که از منظر ملی، فرهنگی و مذهبی درسی شایان توجه است. از آنجایی که حضور متون غیرآموزشی از سال دوم دبیرستان رو به افزایش است و در نهایت کل متون کتاب‌های سال سوم - پیش‌دانشگاهی را تشکیل می‌دهد، پرداختن به مقوله‌های هویت ملی نیز از طریق این متون میسر شده است. از هشت درس کتاب سوم دبیرستان، ۲ درس به مسئله هویت ملی اختصاص دارد اما در دروس دیگر اثری از این مقولات یافت نمی‌شود. درس اول کتاب سوم دبیرستان، متنی از ابن سینا به قلم ژیلبر سینوه^۵ است که حاوی مؤلفه‌هایی از ابعاد ملی، مذهبی و فرهنگی است. آخرین درس نیز به قالی‌های مشرق‌زمین به قلم دنیس فور^۶ اختصاص دارد که در میان برخی از کشورهای صاحب هنر قالی‌بافی در شرق، نام ایران، فرش ایرانی و فرش‌های قوم ترکمن نیز آورده شده است که حامل مؤلفه‌هایی از ابعاد ملی و فرهنگی و قومی است. این اولین و تنها جایی است که از اقوام ایرانی حرفی به میان آمده است. فراوانی ۳، که در جدول شماره ۳ برای این بُعد از هویت ملی در نظر گرفته شده، مربوط به هنر فرش ترکمن است. غیر از این مورد، در هیچ جایی از کتاب‌های دوره راهنمایی، دبیرستان - پیش‌دانشگاهی حرفی از اقوام ایرانی به میان نیامده است.

کتاب پیش‌دانشگاهی با ۱۵ درس و تعداد صفحاتی تقریباً دو برابر سایر کتاب‌ها، فقط یک درس را به مقوله هویت ملی اختصاص داده است. درس سوم این کتاب شامل متنی درباره خطر افزایش جمعیت در ایران در سال ۱۳۷۳ است که طی آن اندکی به ابعاد ملی و فرهنگی پرداخته شده است؛ البته امروزه با توجه به تغییر نرخ رشد جمعیت، جای بازنگری برای این متن احساس می‌شود. ابعاد مذهبی و سیاسی مربوط به این سال که در جداول مطرح شده، از دل متنی بیرون آمده‌اند که از متنی در پشت جلد کتاب درباره روز قدس و سخنان امام خمینی (ره) است؛ این درحالی است که در متون اصلی درس‌ها اثری از این مقولات وجود ندارد. باقی متون غیرآموزشی به معرفی فرهنگ غربی، شخصیت‌های علمی - فرهنگی جهان، تکنولوژی‌های نوین، مقولات روان‌شناختی، پزشکی و مسائل جامعه‌شناسی در جهان می‌پردازد.

■ نتیجه‌گیری ■

در راستای پاسخ به سؤالات تحقیق می‌توان این‌گونه بیان داشت که میزان حضور مؤلفه‌های هویت ملی در ابعاد ملی، فرهنگی، مذهبی، جغرافیایی، سیاسی، اقوام و خرده‌فرهنگ‌ها و نمادهای ملی در دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی با فراوانی ۱۲۹ بسیار پُررنگ‌تر از مقطع راهنمایی با فراوانی ۷۹ است. البته لازم به ذکر است که نحوه گنجانیدن این مقولات در کتاب‌های دوره راهنمایی تفاوت آشکاری با دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی دارد. در دوره راهنمایی، حضور یک خانواده ایرانی و دوستان آن‌ها، در جهت آموزش مطالب درسی، به‌طور مستمر و بسیار پُررنگ دیده می‌شود، درحالی‌که با ورود منابع غیرآموزشی به دوره دبیرستان - پیش‌دانشگاهی، شاهد کاهش حضور و در نهایت حذف این خانواده و شخصیت‌های ایرانی هستیم. در کل این‌گونه استنباط می‌شود که علی‌رغم حضور کم‌رنگ برخی از ابعاد هویت ملی و یا فقدان پردازش مناسب و متوازن برخی از ابعاد دیگر در دو سطح راهنمایی و دبیرستان - پیش‌دانشگاهی، با این حال آموزش زبان‌های خارجی با وارد نمودن مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی کاری ارزشمند و درخور احترام است. اما نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های درسی زبان فرانسه در کشور به‌گونه‌ای متعادل و متوازن به بیان شاخص‌های هویت ملی نپرداخته‌اند. علاوه بر این، گاه در یک یا چند کتاب شاهد عدم حضور یک یا چند بُعد از ابعاد هویت ملی هستیم. بنابراین ضروری است محتوای کتاب‌های درسی زبان فرانسه پیش از آموزش فراگیر، از منظر مؤلفه‌های هویت ملی مورد بازنگری قرار گیرند تا زمینه مناسبی برای حفظ و رشد هویت ملی نسل جوان فراهم گردد. شایان توجه است که آخرین چاپ کتاب‌های تألیف شده در حوزه آموزش زبان فرانسه در دوره‌های تحصیلی راهنمایی، دبیرستان - پیش‌دانشگاهی مربوط به سال ۱۳۸۷ بوده و از این تاریخ به بعد مورد بازنگری و تصحیح قرار نگرفته‌اند. از آنجایی که این کتاب‌ها تا به امروز به‌طور گسترده در تمامی مدارس کشور تعلیم داده نشده‌اند، فرصت مناسبی است که پژوهش‌هایی کاربردی در جهت کشف و نمود مشکلات و نقاط ضعف و بهبود نقاط قوت آن‌ها صورت پذیرد.

منابع

- احمدی، حمید. (۱۳۸۸). بنیادهای هویت ملی ایرانی: چهارچوب نظری هویت ملی شهروندپرور. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- اسمیت، آنتونی دی. (۱۳۸۳). ناسیونالیسم: نظریه، اپیدئولوژی، تاریخ، (ترجمه منصور انصاری). تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- اکبری، محمدعلی. (۱۳۸۵). تبارشناسی هویت جدید ایرانی. تهران: شرکت سهامی انتشارات علمی و فرهنگی.
- پروند، محمدحسن. (۱۳۸۰). مقدمات برنامه‌ریزی آموزشی و درسی. تهران: نشر شیوه.
- توسلی، غلام‌عباس و قاسمی، یارمحمد. (۱۳۸۳). مناسبات قومی و رابطه آن با تحول هویت جمعی، مجله جامعه‌شناسی ایران، (۴)، ۳۳-۵۳.
- ناقب‌فر، مرتضی. (۱۳۸۳). ایران باستان و هویت ایرانی، ایران، هویت، ملیت، قومیت. تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- حاجیان، ابراهیم. (۱۳۷۹). تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه، فصلنامه مطالعات ملی، ۲ (۵)، ۴۳-۱.
- حاجیان، ابراهیم. (۱۳۸۸). هویت ملی ایرانیان: مبانی و مؤلفه‌ها (پژوهشنامه، شماره ۴۹)، ۹-۳۶.
- خدایار، ابراهیم و فتیحی، اعظم. (۱۳۸۷). هویت ملی در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش مورد مطالعه دوره متوسطه. فصلنامه مطالعات ملی، (۳۵)، ۲۷-۵۲.
- خوی‌نژاد، غلامرضا. (۱۳۸۰). تعریف برنامه درسی، برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. مشهد: آستان قدس رضوی.
- درانی، کمال. (۱۳۷۵). درآمدی بر تجزیه و تحلیل محتوی (فن تعبیر و تفسیر نظارتی). تهران: سازمان دانش مدیریت.
- رزازی‌فر، افسر. (۱۳۷۹). الگوی جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران، فصلنامه مطالعات ملی، ویژه‌نامه هویت ملی، ۲ (۵)، ۱۰۱-۱۲۲.
- رضوانی، روح‌الله. (۱۳۸۹). تحلیل محتوا، فصلنامه پژوهش، ۲ (۱)، ۱۳۷-۱۵۶.
- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۸۲). تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- سرمد، زهره و حجازی، عباس. (۱۳۸۴). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر سپهر.
- سعوه، مولود. (۱۳۸۹). بررسی میزان تأکید کتاب‌های فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر هویت ایرانی - اسلامی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه بوعلی سینا، همدان.
- شمشیری، بابک و نوشادی، محمدرضا. (۱۳۸۶). بررسی میزان برخورداری کتب فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از مؤلفه‌های هویت ملی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۲ (۶)، ۵۱-۷۸.
- شمشیری، بابک (۱۳۸۷). درآمدی بر هویت ملی. شیراز: نشر نوید شیراز.
- طالبی، سکینه. (۱۳۷۸). تحول هویت ملی دانش‌آموزان دختر دوره‌های تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه شهر تهران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء (س).
- عبدالهی، محمد. (۱۳۸۹). هویت ملی در ایران، فراتحلیل مقاله‌های فارسی موجود. فصلنامه علوم اجتماعی، (۵۰)، ۱-۳۶.
- عبدی، عطاءالله و لطفی، مریم (۱۳۸۷). جایگاه هویت ملی در کتب. علاقه‌بند، علی. (۱۳۷۳). مقدمات مدیریت آموزشی. تهران: نشر بعثت.
- قورچیان، نادر قلی و تن‌ساز، فروغ. (۱۳۷۴). سیمای روند تحولات برنامه درسی به‌عنوان یک رشته تخصصی از جهان باستان تا جهان امروز. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- قیصری، نورالله. (۱۳۸۳). هویت ملی: مؤلفه‌ها، چگونگی پیدایش و تکوین آن. فصلنامه مطالعات ملی، ۵ (۴)، ۸۹-۱۰۹.
- کرپیندورف، کلوس. (۱۳۸۳). تحلیل محتوا، مبانی و روش‌شناسی، (ترجمه هوشنگ نایی). تهران: نشر نی.
- کوشا، محمدمهدی. (۱۳۸۷). دانستی‌های سیاست: هویت. تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
- گودرزی، حسین. (۱۳۸۳). گفتارهایی درباره جامعه‌شناسی هویت در ایران، تهران: نشر تمدن ایرانی.
- لقمان‌نیا، مهدی و خامسان، احمد و آیتی، محسن و خلیفه، مجتبی. (۱۳۹۰). شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی براساس نظریه داده بنیاد. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۱۰ (۴۰)، ۳۳-۵۶.
- لقمان‌نیا، مهدی و خامسان، احمد. (۱۳۸۹). جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۳ (۲)، ۱۴۷-۱۷۱.

تحلیل محتوای مؤلفه‌های هویت ملی در کتب آموزش زبان فرانسه دوره‌های راهنمایی، دبیرستان - پیش‌دانشگاهی

- محسنی، نیک‌چهره. (۱۳۸۳). نظریه‌ها در روان‌شناسی رشد. تهران: نشر پردیس.
- معروفی، یحیی و پناهی توانا، صادق. (۱۳۹۲). کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه و بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی (دیدگاه دبیران). فصلنامه مطالعات ملی، (۵۵)، ۱۰۷-۱۲۲.
- ملاصادقی، منیره. (۱۳۷۸). نقش فعالیت‌های فرهنگی مدارس در شکل‌دهی هویت دانش‌آموزان، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۳) برنامه درسی: نظرها، رویکردها و چشم‌اندازها. مشهد: نشر آستان قدس رضوی.
- میرساردی، طاهره؛ کاوسی، اسماعیل و ابراهیم‌زاده، رمضان، (۱۳۸۷). بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر بحران هویت جوانان. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۲ (۱)، ۷۷-۱۰۰.
- میلر، جی. پی. (۱۳۸۶). نظریه‌های برنامه درسی، (ترجمه محمود مهرمحمدی). تهران: نشر سمت.
- میلر، دیوید. (۱۳۸۳). ملیت (ترجمه داود غرایاق آبادی) تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- نوریان، محمد. (۱۳۸۱). راهنمای عملی تحلیل محتوای رسانه‌های آموزشی. تهران: نشر آموزش امیر.
- هولستی، ال. آر. (۱۳۷۳). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی (ترجمه نادر سالارزاده امیری). تهران: نشر علامه طباطبایی.

Amireault. Valérie, Lussier. Denise (2008). Représentations culturelles, expériences d'apprentissage du français et motivations des émigrants adultes en lien avec leur intégration à la société québécoise, *Langue et société*, Québec, no 45.

- BYRAM. Michael (2006). Langues et identités, Conférence intergouvernementale *Langues de scolarisation: vers un Cadre pour l'Europe*, Strasbourg, octobre.
- Naito. Solange (2002). Difficultés linguistiques et culturelles dans l'enseignement du français à un public japonais, Ela. *Études de linguistique appliquée*, no 126.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پی‌نوشت‌ها

1. Naito 2. BYRAM. Michael 3. Amireault. Valerie & Lussier. Denise	4. Authentique 5. Gilbert Sinoué 6. Denis Fouret